

Zbierka súdnych rozhodnutí

NÁVRHY GENERÁLNEHO ADVOKÁTA
ANTHONY MICHAEL COLLINS
prednesené 4. mája 2023¹

Vec C-148/22

OP
proti
Commune d'Ans

[návrh na začatie prejudiciálneho konania, ktorý podal Tribunal du travail de Liège (Pracovný súd Liège, Belgicko)]

„Návrh na začatie prejudiciálneho konania – Sociálna politika – Smernica 2000/78/ES – Rovnosť zaobchádzania v zamestnaní a povolanií – Zákaz diskriminácie na základe náboženstva alebo viery – Článok 2 ods. 2 písm. a) – Článok 2 ods. 2 písm. b) bod i) – Článok 2 ods. 5 – Článok 4 ods. 1 – Pracovný poriadok verejnoprávneho subjektu, ktorý zakazuje úradníkom nosiť viditeľné symboly politického, filozofického alebo náboženského presvedčenia na pracovisku – Zákaz nosiť moslimskú šatku uložený pracovníčke – Zásada neutrality štátu“

Úvod

1. Vo viacerých európskych krajinách je problematika nosenia náboženských symbolov na verejnom priestore, vo vzdelávacích inštitúciách a na pracovisku pravidelne predmetom intenzívnych diskusií v občianskej spoločnosti, politickej sfére a médiách. Vážne spory vzbudzuje predovšetkým otázka, či má zamestnávateľ právo uložiť svojim pracovníkom obmedzenia v tejto oblasti v rámci výkonu ich úloh. Ide o citlivú otázku, ktorá si vyžaduje zosúladenie základného práva na slobodu náboženského vyznania, ktorého dôsledkom je zákaz akejkoľvek diskriminácie na základe náboženstva, s inými slobodami a zásadami, ako je sloboda podnikania, so zásadou sekularizmu, neutrality a nestrannosti a ochrany práv a slobôd iných.

2. V posledných rokoch bola Súdneho dvoru viackrát prednesená požiadavka, aby z hľadiska zákazu „diskrimináci[e]... na základe náboženstva alebo viery“ v zmysle článkov 1 a 2 smernice Rady 2000/78/ES z 27. novembra 2000, ktorá ustanovuje všeobecný rámec pre rovnaké

¹ Jazyk prednesu: francúzština.

zaobchádzanie v zamestnaní a povolani², preskúmal prípad pracovníčok moslimského vierovyznania v súkromnom sektore, ktorým ich zamestnávateľ zakázal nosiť moslimskú šatku³ na pracovisku.⁴

3. Tento návrh na začatie prejudiciálneho konania, ktorý podal Tribunal du travail de Liège (Pracovný súd Liège, Belgicko), sa začleňuje do línie uvedených vecí, pričom jeho osobitosťou je, že tentoraz zákaz nosiť náboženské symboly na pracovisku nepochádza od súkromného zamestnávateľa, ale od zamestnávateľa vo verejnom sektore, v tomto prípade obce. Je to po prvýkrát, čo má Súdny dvor rozhodnúť o takomto prípade, ktorý nastoľuje najmä otázku, či povaha a osobitosti verejnej služby, ako aj kontext vlastný každému členskému štátu vyžadujú prijať v prejednávanej veci iné riešenie, než aké bolo prijaté v týchto predchádzajúcich veciach.

Právna úprava

Právo Únie

4. Účelom smernice 2000/78 je podľa jej článku 1 ustanovenie všeobecného rámca pre boj proti diskriminácii v zamestnaní a povolani na základe náboženstva alebo viery⁵, zdravotného postihnutia, veku alebo sexuálnej orientácie, s cieľom zaviesť v členských štátoch uplatňovanie zásady rovnosti zaobchádzania.

5. Podľa článku 2 ods. 1 smernice 2000/78 „sa pod pojmom ‚zásada rovnakého zaobchádzania‘ rozumie, že nemá existovať žiadna priama alebo nepriama diskriminácia založená na ktoromkoľvek z dôvodov uvedených v článku 1“ tejto smernice.

6. Článok 2 ods. 2 smernice 2000/78 stanovuje, že na účely uplatňovania článku 2 ods. 1 tejto smernice:

- „a) o priamu diskrimináciu ide, ak sa z niektorého z dôvodov uvedených v článku 1 zaobchádza s jednou osobou nepriaznivejšie ako sa v porovnateľnej situácii zaobchádza, zaobchádzalo alebo by sa mohlo zaobchádzať s inou osobou;
- b) o nepriamu diskrimináciu ide, keď zdanlivo neutrálne ustanovenie, kritérium alebo prax by uviedla osoby určitého náboženstva alebo viery, s určitým zdravotným postihnutím, určitého veku alebo určitej sexuálnej orientácie do nevýhodného postavenia v porovnaní s inými osobami, iba ak [ibaže – *neoficiálny preklad*]:
  - i) takéto predpis, kritérium alebo zvyklosť [takéto ustanovenie, kritérium alebo prax – *neoficiálny preklad*] sú objektívne odôvodnené oprávneným cieľom a prostriedky na dosiahnutie tohto cieľa sú primerané a nevyhnutné...“

² Ú. v. ES L 303, 2000, s. 16; Mim. vyd. 05/004, s. 79.

³ „Moslimskou šatkou“ tiež označovanou ako „moslimský závoj“ alebo „hidžáb“ treba chápať oblečenie, ktoré pokrýva vlasy, uši a krk, pričom ponecháva odhalenú tvár.

⁴ Rozsudky zo 14. marca 2017, G4S Secure Solutions (C-157/15, ďalej len „rozsudok G4S Secure Solutions“, EU:C:2017:203); zo 14. marca 2017, Bougnaoui a ADDH (C-188/15, ďalej len „rozsudok Bougnaoui a ADDH“, EU:C:2017:204); z 15. júla 2021, WABE a MH Müller Handel (C-804/18 a C-341/19, ďalej len „rozsudok WABE a MH Müller Handel“, EU:C:2021:594), a z 13. októbra 2022, S.C.R.L. (Odev s náboženským významom) (C-344/20, ďalej len „rozsudok S.C.R.L.“, EU:C:2022:774).

⁵ Súdny dvor spresnil, že na účely uplatnenia smernice 2000/78 sa pojmy „náboženstvo“ a „viera“ považujú za dve strany „toho istého a jediného dôvodu diskriminácie“ a že dôvod diskriminácie na základe „náboženstva alebo viery“ sa vzťahuje tak na náboženské presvedčenie, ako aj na filozofické alebo duchovné presvedčenie (rozsudok S.C.R.L., body 26, 27 a 29 a citovaná judikatúra).

7. Podľa článku 2 ods. 5 smernice 2000/78 táto smernica nemá žiadny vplyv na opatrenia stanovené vnútroštátnymi právnymi predpismi, ktoré sú v demokratickej spoločnosti potrebné pre verejnú bezpečnosť, na udržanie verejného poriadku a predchádzanie trestnej činnosti, na ochranu zdravia a ochranu práv a slobôd iných.

8. Pôsobnosť smernice 2000/78 je vymedzená v jej článku 3, ktorého odsek 1 najmä stanovuje:

„V rámci právomocí delegovaných na [Úniu] sa bude táto smernica vzťahovať na všetky osoby, tak vo verejnom ako i v súkromnom sektore, vrátane verejných orgánov vo vzťahu k:

...

c) podmienkam zamestnania a pracovným podmienkam vrátane podmienok prepúšťania a odmeňovania;

...“

9. Článok 4 tejto smernice s názvom „Požiadavky na povolanie“ vo svojom odseku 1 stanovuje:

„Bez ohľadu na článok 2 ods. 1 a 2 môžu členské štáty stanoviť, že rozdiel v zaobchádzaní, ktorý je založený na charakteristike súvisiacej s niektorým z dôvodov podľa článku 1, nie je diskrimináciou, keď pre povahu určitých dotknutých pracovných činnosti alebo kontext, v ktorom sa vykonávajú, táto charakteristika tvorí skutočnú a rozhodujúcu požiadavku na zamestnanie pod podmienkou, že cieľ je oprávnený a požiadavka je primeraná.“

Belgická právna úprava

10. Loi du 10 mai 2007 tendant à lutter contre certaines formes de discrimination (zákon z 10. mája 2007 o boji proti niektorým formám diskriminácie)⁶ v znení uplatniteľnom na spor vo veci samej (ďalej len „všeobecný antidiskriminačný zákon“) preberá smernicu 2000/78 do belgického práva.

11. Podľa článku 3 všeobecného antidiskriminačného zákona je jeho cieľom vytvoriť v oblastiach uvedených v článku 5 všeobecný rámec na boj proti diskriminácii na základe veku, sexuálnej orientácie, osobného stavu, narodenia, majetku, náboženského alebo filozofického presvedčenia, politického presvedčenia, jazyka, súčasného alebo budúceho zdravotného stavu, zdravotného postihnutia, fyzickej alebo genetickej charakteristiky alebo sociálneho pôvodu.

12. Článok 4 tohto zákona, ktorý sa týka definícií, stanovuje:

„Na účely tohto zákona sa uplatňujú tieto vymedzenia pojmov:

1° pracovnoprávne vzťahy: vzťahy, ktoré okrem iného zahŕňajú zamestnanie, podmienky prístupu k zamestnaniu, pracovné podmienky a ustanovenia o prepustení, a to:

– tak vo verejnom, ako aj v súkromnom sektore,

...

⁶ *Moniteur belge* z 30. mája 2007, s. 29016.

4° chránené kritériá: vek, sexuálna orientácia, rodinný stav, narodenie, majetok, náboženské alebo filozofické presvedčenie, politické presvedčenie, jazyk, súčasný alebo budúci zdravotný stav, zdravotné postihnutie, fyzické alebo genetické vlastnosti, sociálny pôvod,

...

6° priame rozlišovanie: situácia, ktorá nastane, ak sa na základe niektorého z chránených kritérií zaobchádza s jednou osobou nepriaznivejšie, ako sa v porovnateľnej situácii zaobchádza, zaobchádzalo alebo by sa mohlo zaobchádzať s inou osobou,

7° priama diskriminácia: priame rozlišovanie založené na niektorom z chránených kritérií, ktoré nemožno odôvodniť na základe ustanovení hlavy II,

8° nepriame rozlišovanie: situácia, ktorá nastane vtedy, keď zdanlivo neutrálne ustanovenie, kritérium alebo prax by uviedla, v porovnaní s inými osobami, do nevýhodného postavenia osoby, ktoré sú charakterizované jedným z chránených kritérií,

9° nepriama diskriminácia: nepriame rozlišovanie na základe niektorého z chránených kritérií, ktoré nemožno odôvodniť na základe ustanovení hlavy II,

...“

13. Článok 5 ods. 1 všeobecného antidiskriminačného zákona stanovuje, že s výnimkou záležitostí, ktoré patria do právomoci spoločenstiev alebo regiónov, sa uvedený zákon vzťahuje na všetky osoby tak vo verejnom, ako i v súkromnom sektore, vrátane verejných orgánov, najmä pokiaľ ide o pracovnoprávne vzťahy.

14. Článok 7 tohto zákona⁷ uvádza:

„Akékoľvek priame rozlišovanie založené na jednom z chránených kritérií predstavuje priamu diskrimináciu, pokiaľ toto priame rozlišovanie nie je objektívne odôvodnené legitímnym cieľom a prostriedky na dosiahnutie tohto cieľa nie sú primerané a nevyhnutné.“

15. Článok 8 všeobecného antidiskriminačného zákona stanovuje:

„1. Odchylne od článku 7 a bez toho, aby boli dotknuté ostatné ustanovenia tejto hlavy, môže byť priame rozlišovanie na základe veku, sexuálnej orientácie, náboženského alebo filozofického presvedčenia alebo zdravotného postihnutia v oblastiach uvedených v článku 5 ods. 1 bodoch 4, 5 a 7 odôvodnené iba podstatnými a rozhodujúcimi požiadavkami na výkon povolania.

2. O podstatnú a rozhodujúcu požiadavku na výkon povolania ide len vtedy ak:

- určená charakteristika súvisiaca s vekom, sexuálnou orientáciou, náboženským alebo filozofickým presvedčením alebo zdravotným postihnutím je podstatná a rozhodujúca vzhľadom na povahu príslušných konkrétnych pracovných činností alebo kontext, v ktorom sa vykonávajú, a
- požiadavka sa zakladá na legitímnom celi a je vo vzťahu k nemu primeraná.

⁷ V hlave II, nazvanej „Odôvodnenie rozdielov“, všeobecný antidiskriminačný zákon zahŕňa články 7 až 13.

3. Je úlohou súdu, aby v každom jednotlivom prípade overil, či táto charakteristika predstavuje podstatnú a rozhodujúcu požiadavku na výkon povolania.

...“

16. Článok 9 tohto zákona stanovuje:

„Akékoľvek nepriame rozlišovanie založené na jednom z chránených kritérií predstavuje nepriamu diskrimináciu,

- pokiaľ zdanlivo neutrálne ustanovenie, kritérium alebo prax, ktoré sú základom takéhoto nepriameho rozlišovania, nie sú objektívne odôvodnené legitímnym cieľom a prostriedky na dosiahnutie tohto cieľa nie sú primerané a nevyhnutné,

...“

17. Podľa článku 11 ods. 1 všeobecného antidiskriminačného zákona „priame alebo nepriame rozlišovanie založené na jednom z chránených kritérií sa nepovažuje za žiadnu formu diskriminácie zakázanej týmto zákonom, ak je toto priame alebo nepriame rozlišovanie stanovené zákonom alebo na základe zákona“.

Spor vo veci samej a prejudiciálne otázky

18. Dňa 11. apríla 2016 bola OP, vzdelaním právnička, prijatá na základe zmluvy na dobu určitú v Commune d'Ans (obec Ans, Belgicko) (ďalej len „obec“) ako zmluvný zamestnanec. Dňa 11. októbra 2016 bola povýšená na pracovné miesto vedúcej oddelenia a jej zmluva bola zmenená na zmluvu na dobu neurčitú. Jej úlohou je zaoberať sa verejným obstarávaním obce a vykonáva väčšiu časť svojich úloh bez toho, aby bola v kontakte s verejnosťou, teda, ako uviedol vnútroštátny súd, pracuje v „back office“.⁸

19. Dňa 8. februára 2021 OP, ktorá je moslimského vierovyznania, oficiálne informovala obec o svojom zámere nosiť od 22. februára 2021 na pracovisku moslimskú šatku.

20. Dňa 18. februára 2021 obec prijala prvé rozhodnutie zakazujúce OP nosiť „symboly presvedčenia“⁹ pri výkone jej pracovnej činnosti „až do prijatia všeobecnej právnej úpravy týkajúcej sa nosenia symbolov presvedčenia v správnych orgánoch“.¹⁰

21. Dňa 26. februára 2021 obec, po vypočutí OP za účasti jej právneho zástupcu, prijala druhé rozhodnutie, ktorým nahradila prvé rozhodnutie a potvrdila zákaz obsiahnutý v tomto rozhodnutí.

⁸ Podľa OP sa jej priame kontakty s verejnosťou obmedzujú na prijímanie ponúk do vlastných rúk vtedy, ak nie je povinné elektronické predkladanie ponúk, k čomu dochádza zriedkavo, a na občasnú zastupovanie obce pred odvolacím orgánom Région wallonne (Valónsky región, Belgicko) v oblasti povolení v územnom konaní.

⁹ Pod výrazom „symboly presvedčenia“, ktorý sa bežne používa v Belgicku, treba rozumieť akýkoľvek predmet, obraz, odev alebo symbol, ktorý vyjadruje príslušnosť k politickému, filozofickému alebo náboženskému presvedčeniu.

¹⁰ V návrhu na začatie prejudiciálneho konania sa uvádza existencia nepísaného pravidla v obecnej správe, ktoré je bežne uznávané a dodržiavané, na základe ktorého sa úradníci obecnej správy pri výkone svojej pracovnej činnosti vždy zdržiavajú nosenia symbolov presvedčenia.

22. Dňa 29. marca 2021 obec zmenila článok 9 svojho pracovného poriadku. Tento článok, nazvaný „Povinnosť neutrality a povinnosť zdržanlivosti“, vo svojom novom znení vyplývajúcom z tejto zmeny najmä stanovuje:¹¹

„Pracovník disponuje slobodou prejavu v súlade so zásadou neutrality, povinnosťou zdržanlivosti a povinnosťou lojality.

Pracovník je povinný dodržiavať zásadu neutrality, čo znamená, že sa zdrží akejkoľvek formy prozelytizmu a že sa mu zakazuje používať akékoľvek nápadné symboly, ktoré by mohli odhaliť jeho ideologickú alebo filozofickú príslušnosť, alebo jeho politické alebo náboženské presvedčenie. Toto pravidlo platí tak v jeho kontakte s verejnosťou, ako aj vo vzťahoch s jeho nadriadenými a spolupracovníkmi.

...“

23. OP následne začala viacero konaní na vnútroštátnych súdoch s cieľom, okrem iného, dosiahnuť určenie, že obec porušila jej slobodu náboženského vyznania, a dosiahnuť pozastavenie a zrušenie jej rozhodnutí z 18. a 26. februára 2021.

24. Dňa 26. mája 2021 OP podala na vnútroštátny súd, Tribunal du travail de Liège (Pracovný súd Liège, Belgicko), žalobu o zdržanie sa konania¹², ktorou sa domáhala najmä určenia, že je diskriminovaná na základe náboženstva a pohlavia a že rozhodnutia obce z 18. a 26. februára 2021, ako aj pravidlo, o ktoré ide vo veci samej, sú neplatné.

25. Vnútroštátny súd sa domnieva, že zákaz nosiť moslimskú šatku uložený OP obcou v týchto rozhodnutiach predstavuje „priamu diskrimináciu založenú na priamom rozlišovaní na základe chráneného kritéria ‚náboženské alebo filozofické presvedčenie‘“. Podľa tohto súdu, hoci možno pripustiť, že v rámci obecnej správy existuje nepísané pravidlo zakazujúce nosenie akýchkoľvek „veľmi nápadných, či dokonca ostentatívnych“ symbolov presvedčenia, akým je moslimská šatka, z viacerých fotografií predložených OP však vyplýva, že nosenie diskrétnych symbolov presvedčenia bolo tolerované. Toto priame rozlišovanie nie je odôvodnené podstatnými a rozhodujúcimi požiadavkami na výkon povolania, keďže OP vykonáva svoje činnosti najmä bez toho, aby bola v kontakte s používateľmi verejných služieb. Nie je ani objektívne odôvodnené legitímnym cieľom, ktorého prostriedky na realizáciu by boli primerané a nevyhnutné.

26. Pokiaľ ide o pravidlo, o ktoré ide vo veci samej, vnútroštátny súd konštatuje, toto pravidlo má „kolektívny dosah“, ktorý sa týka každého nápadného symbolu presvedčenia a pri ktorého prijatí si obec vybrala „výlučnú neutralitu“¹³. Domnieva sa, že toto pravidlo nepredstavuje priamu diskrimináciu založenú na náboženstve alebo viere, ale zjavne nepriamu diskrimináciu založenú na týchto kritériách, pričom najmä uvádza, že pokiaľ sa nemožno domnievať, že „výlučná neutralita je základnou a zrejmovou zásadou právneho štátu [v Belgicku] a musí byť prísne dodržiavaná všetkými“, zavedené rozlišovanie sa nezdá byť odôvodnené legitímnym cieľom, keďže OP v zásade vykonáva svoje funkcie bez toho, aby bola v kontakte s používateľmi verejnej služby. Okrem toho sa zdá, že obec uplatňuje neutralitu „s premenlivou geometriou“, ktorá je výlučná, pokiaľ ide o OP, a inkluzívnejšia, pokiaľ ide o jej kolegov s iným filozofickým alebo

¹¹ Na pravidlo stanovené týmto zmeneným znením článku 9 pracovného poriadku obce budem ďalej odkazovať výrazom „pravidlo, o ktoré ide vo veci samej“.

¹² Táto žaloba je založená tak na všeobecnom antidiskriminačnom zákone, ako aj na zákone z 10. mája 2007 o boji proti diskriminácii žien a mužov (*Moniteur belge* z 30. mája 2007, s. 29031).

¹³ Pokiaľ ide o rozlišovanie medzi výlučnou a inkluzívnou neutralitou, pozri bod 66 nižšie.

náboženským presvedčením. V dôsledku toho vnútroštátny súd dočasne umožňuje OP nosiť viditeľný symbol presvedčenia okrem prípadov, keď je v kontakte s užívateľmi verejnej služby alebo keď vykonáva verejnú moc.

27. Vnútroštátny súd sa pýta, či uloženie „výlučnej a absolútnej“ neutrality všetkým úradníkom verejnej služby, teda aj tým, ktorí nemajú žiadny priamy kontakt s užívateľmi verejnej služby, predstavuje legitímny cieľ a či prostriedky použité na dosiahnutie tohto cieľa, konkrétne zákaz nosenia symbolov presvedčenia, sú primerané a nevyhnutné.

28. V tomto kontexte Tribunal du travail de Liège (Pracovný súd Liège, Belgicko) rozhodol prerušiť konanie a položiť Súdnemu dvoru nasledujúce prejudiciálne otázky:

- „1. Má sa článok 2 ods. 2 písm. a) a b) smernice [2000/78] vykladať v tom zmysle, že oprávňuje verejnú správu, aby vytvorila úplne neutrálne administratívne prostredie, a teda zakázala nosenie symbolov presvedčenia všetkým zamestnancom bez ohľadu na to, či sú alebo nie sú v priamom kontakte s verejnosťou?
2. Má sa článok 2 ods. 2 písm. a) a b) smernice Rady [2000/78] vykladať v tom zmysle, že oprávňuje verejnú správu, aby vytvorila úplne neutrálne administratívne prostredie, a teda zakázala nosenie symbolov presvedčenia všetkým zamestnancom bez ohľadu na to, či sú alebo nie sú v priamom kontakte s verejnosťou, aj keď sa zdá, že tento neutrálny zákaz sa týka väčšiny žien, a preto môže predstavovať skrytú diskrimináciu na základe pohlavia?“

29. Písomné pripomienky predložili OP, obec, belgická, francúzska a švédka vláda, ako aj Európska komisia. Dňa 31. januára 2023 sa konalo pojednávanie, na ktorom sa zúčastnili OP, obec, francúzska vláda a Komisia a na ktorom boli vypočuté prednesy účastníkov konania a ich odpovede na otázky položené Súdnym dvorom.

Analýza

30. Najprv preskúmam druhú prejudiciálnu otázku, ktorej prípustnosť spochybňuje francúzska vláda a ktorej význam pre konanie spochybňuje väčšina účastníkov konania.

O druhej prejudiciálnej otázke

31. Svojou druhou otázkou sa vnútroštátny súd v podstate pýta, či pravidlo, o ktoré ide vo veci samej, možno považovať za zlučiteľné s článkom 2 ods. 2 písm. a) a b) smernice 2000/78, keďže sa zdá, že zákaz, ktorý stanovuje, sa týka skôr žien ako mužov, a teda môže predstavovať nepriamu diskrimináciu na základe pohlavia.

32. Podľa ustálenej judikatúry je konanie, ktoré upravuje článok 267 ZFEÚ, nástrojom spolupráce medzi Súdnym dvorom a vnútroštátnymi súdmi, prostredníctvom ktorého Súdny dvor poskytuje týmto súdom výklad práva Únie potrebný na vyriešenie sporu, ktorý prejednávajú.¹⁴

¹⁴ Rozsudok z 1. augusta 2022, Vyriašioji tarnybinės etikos komisija (C-184/20, EU:C:2022:601, bod 47 a citovaná judikatúra).

33. Potreba dopracovať sa k výkladu práva Únie, ktorý bude pre vnútroštátny súd užitočný, si vyžaduje, aby tento súd vymedzil skutkový a právny rámec, do ktorého spadajú ním kladené otázky, resp. aby aspoň objasnil skutkové predpoklady, na ktorých sa uvedené otázky zakladajú. Súdny dvor je totiž oprávnený rozhodnúť o výklade predpisu Únie len na základe skutkových okolností, ktoré mu uvedie vnútroštátny súd.¹⁵

34. Súdny dvor okrem toho zdôrazňuje dôležitosť toho, aby vnútroštátny súd uviedol presné dôvody, ktoré ho viedli k žiadosti o výklad práva Únie a na základe ktorých považuje za potrebné položiť Súdnemu dvoru prejudiciálne otázky. Je nevyhnutné, aby v samotnom návrhu na začatie prejudiciálneho konania v minimálnej miere objasnil dôvody výberu ustanovení práva Únie, o ktorých výklad žiada, ako aj súvislosť medzi týmito ustanoveniami a vnútroštátnou právnou úpravou uplatniteľnou na spor, o ktorom rozhoduje.¹⁶

35. V prejednávanej veci súhlasím s názorom francúzskej vlády, podľa ktorého návrh na začatie prejudiciálneho konania nespĺňa tieto požiadavky, pokiaľ ide o druhú prejudiciálnu otázku, a tak je neprípustná.

36. Na jednej strane totiž návrh na začatie prejudiciálneho konania neobsahuje žiadnu skutkovú okolnosť, ktorá by umožňovala v prejednávanej veci posúdiť existenciu prípadnej nepriamej diskriminácie na základe pohlavia.

37. Na druhej strane vnútroštátny súd neposkytol vysvetlenia dôvodov, ktoré ho viedli k otázke týkajúcej sa výkladu ustanovení práva Únie, na ktoré odkazuje v súvislosti s druhou prejudiciálnou otázkou, a vysvetlenia súvislosti, ktorú vnútroštátny súd vidí medzi týmito ustanoveniami a sporom, ktorý mu bol predložený, pokiaľ ide o takúto diskrimináciu. Z uznesenia vnútroštátneho súdu vyplýva, že v tejto súvislosti sa oprel len o určité tvrdenia prednesené zo strany OP, a to bez toho, aby o nich uviedol podrobnosti. Pritom systém zavedený článkom 267 ZFEÚ nepredstavuje opravný prostriedok, ktorý majú k dispozícii účastníci sporu prebiehajúceho pred vnútroštátnym súdom, a na to, aby dotknutý súd musel prísť k záveru, že vznikla otázka v zmysle článku 267 ZFEÚ, a teda nestačí, aby jeden z účastníkov konania tvrdil, že spor nastoľuje otázku výkladu práva Únie.¹⁷

38. V každom prípade treba konštatovať, ako uvádzajú všetci účastníci konania, s výnimkou obce, vo svojich písomných pripomienkach, že diskriminácia na základe pohlavia nepatrí do pôsobnosti smernice 2000/78, ktorá je jediným aktom práva Únie, ktorého sa týka druhá prejudiciálna otázka. V dôsledku toho nie je v prejednávanej veci potrebné skúmať existenciu takejto diskriminácie.¹⁸

39. Vzhľadom na vyššie uvedené navrhujem, aby Súdny dvor rozhodol, že druhá prejudiciálna otázka je neprípustná a že v každom prípade nie je potrebné ju preskúmať.

¹⁵ Rozsudok z 2. marca 2023, Bursa Română de Mărfuri (C-394/21, EU:C:2023:146, bod 60 a citovaná judikatúra).

¹⁶ Rozsudok z 9. septembra 2021, Toplofikacija Sofia a i. (C-208/20 a C-256/20, EU:C:2021:719, bod 19).

¹⁷ Uznesenie z 3. júla 2014, Talasca (C-19/14, EU:C:2014:2049, bod 22).

¹⁸ Rozsudok WABE a MH Müller Handel, bod 58.

O prvej prejudiciálnej otázke

Úvodné pripomienky

40. Svojou prvou prejudiciálnou otázkou chce vnútroštátny súd v zásade zistiť, či pravidlo, o ktoré ide v spore vo veci samej, vyvoláva priamu alebo nepriamu diskrimináciu založenú na náboženstve alebo viere, a to v rozpore s článkom 2 ods. 2 písm. a) a b) smernice 2000/78. Tak, ako je formulovaný, sa zákaz nosiť symboly presvedčenia na pracovisku upravený týmto pravidlom uplatňuje vo všeobecnosti a absolútne na úradníkov obce, teda nezávisle tak od povahy ich činností (činnosti pri výkone verejnej moci alebo jednoduchá výkonná činnosť), ako aj od podmienok ich výkonu (priamy kontakt s verejnosťou alebo nie). Treba uviesť, že vnútroštátny súd nežiada Súdny dvor, aby posúdil zlučiteľnosť tohto všeobecne záväzného pravidla s citovanými ustanoveniami smernice 2000/78 tak, že by rozlišoval v závislosti od vyššie uvedených predpokladov. Vnútroštátny súd chce vedieť, či túto smernicu možno vykladať tak, že oprávňuje verejnoprávny subjekt vytvoriť „úplne neutrálne administratívne prostredie“, a teda zakázať „všetkým zamestnancom bez ohľadu na to, či sú alebo nie sú v priamom kontakte s verejnosťou“, nosenie takýchto symbolov.

41. Okrem toho považujem za užitočné pripomenúť niektoré skutočnosti, ktoré možno považovať za preukázané na základe judikatúry a ktoré sú relevantné na účely prejednávanej veci.

42. V prvom rade je jasné, že pravidlo, o ktoré ide vo veci samej, patrí do pôsobnosti smernice 2000/78. Na jednej strane sa totiž, ako to vyplýva z článku 3 ods. 1, táto smernica uplatňuje tak na verejný, ako aj na súkromný sektor. Na druhej strane pravidlo zakazujúce nosenie viditeľných symbolov presvedčenia, najmä filozofického alebo náboženského, v rámci pracovnej činnosti, treba považovať za „podmienk[y] zamestnania a pracovn[é] podmienk[y]“ v zmysle písmena c) toho istého ustanovenia.

43. Pojem „náboženstvo“ uvedený v článku 1 smernice 2000/78 sa má vykladať tak, že sa vzťahuje tak na *forum internum*, teda na skutočnosť mať vieru, ako aj *forum externum*, teda verejný prejav náboženskej viery.¹⁹ Skutočnosť, že žena nosí moslimskú šatku, je vyjadrením jej príslušnosti k moslimskému náboženstvu. V prejednávanej veci zo skutkových okolností uvedených vnútroštátnym súdom vyplýva, že je to práve prípad OP, ktorej úprimnosť vierovyznania nemožno spochybniť.

44. Napokon treba pripomenúť, že smernica 2000/78 sa obmedzuje na ustanovenie všeobecného rámca pre rovnaké zaobchádzanie v zamestnaní a povolani, ktorý ponecháva členským štátom určitú mieru voľnej úvahy vzhľadom na rôznorodosť ich prístupov, pokiaľ ide o miesto, ktoré v rámci členských štátov priznávajú náboženstvu alebo viere. Umožňuje teda zohľadniť kontext vlastný každému členskému štátu a priznať každému z nich určitú mieru voľnej úvahy v rámci nevyhnutného zosúladenia rôznych dotknutých práv a záujmov s cieľom zabezpečiť spravodlivú rovnováhu medzi nimi.²⁰

45. V súlade s úvahami uvedenými v predchádzajúcom bode zastávam názor francúzskej vlády, podľa ktorej je táto voľná úvaha ešte širšia, keď ide o zásady, ktoré sa môžu týkať národnej identity členských štátov v zmysle článku 4 ods. 2 ZEÚ.²¹ Na základe tohto ustanovenia je

¹⁹ Rozsudok WABE a MH Müller Handel, bod 45 a citovaná judikatúra.

²⁰ Rozsudok S.C.R.L., body 48 až 50 a citovaná judikatúra.

²¹ Pozri v tomto zmysle rozsudok zo 7. septembra 2022, Cilevičs a i. (C-391/20, EU:C:2022:638, bod 83 a citovaná judikatúra).

povinnosťou Únie rešpektovať národnú identitu členských štátov, ktorá je vlastná ich základným politickým a ústavným štruktúram, čo možno, podľa generálnej advokátky Kokott, chápať ako povinnosť rešpektovať viaceré koncepcie, a teda rozdiely, ktoré charakterizujú každý členský štát.²² Rovnako ako generálny advokát Emiliou²³ sa domnievam, že nie je úlohou Európskej únie určovať pre každý členský štát prvky, ktoré tvoria súčasť jadra národnej identity uvedenej v článku 4 ods. 2 ZEÚ. Členské štáty majú v tomto smere značné oprávnenie voľnej úvahy, ktoré však nie je neobmedzené.²⁴ Okrem iného musí byť koncepcia národnej identity, na ktorú sa členský štát odvoláva, v súlade najmä so základnými hodnotami Únie (článok 2 ZEÚ).²⁵

46. V tejto súvislosti a bez toho, aby som v tomto štádiu predčasne odpovedal na otázku, či je to tak v prejednávanej veci, súhlasím tiež s francúzskou vládou, keď uvádza, že zavedenie obmedzení slobody zamestnancov verejného sektora prejavovať svoje politické, filozofické alebo náboženské presvedčenie pri výkone ich činností, môže mať v niektorých členských štátoch taký význam, že je súčasťou národnej identity, ktorá je vlastná ich základným politickým a ústavným štruktúram.

47. V rovnakom kontexte považujem tiež za užitočné uviesť, že národná identita umožňuje najmä „obmedziť vplyv práva Únie v oblastiach, ktoré sú považované za zásadné pre členské štáty“²⁶, a preto ju inštitúcie, orgány, úrady a agentúry Únie musia pri výklade a uplatňovaní práva Únie náležite zohľadniť.²⁷

48. Moja odpoveď na prvú prejudiciálnu otázku bude štruktúrovaná takto. Najprv preskúmam, či pravidlo, o ktoré ide vo veci samej, môže predstavovať priamu diskrimináciu na základe náboženstva alebo viery. Následne preskúmam otázku, či toto pravidlo môže viesť k nepriamej diskriminácii založenej na tých istých kritériách. Napokon, hoci tento aspekt nebol výslovne uvedený v návrhu na začatie prejudiciálneho konania, zvažím možnosť uplatniť v prejednávanej veci určité výnimky zo zákazu tejto diskriminácie, ktoré predpokladá smernica 2000/78.

O existencii priamej diskriminácie

49. Vnútroštátny súd s odkazom na rozsudok G4S Secure Solutions zastáva názor, že pravidlo, o ktoré ide vo veci samej, nepredstavuje priamu diskrimináciu na základe náboženstva alebo viery. Žiada však Súdny dvor, aby sa k tejto otázke vyjadril.

50. Vo veci, v ktorej bol vydaný uvedený rozsudok, dostal Súdny dvor otázku, či vnútorné pravidlo súkromného podniku, ktoré vo všeobecnosti zakazuje viditeľne nosiť akýkoľvek politický, filozofický alebo náboženský symbol na pracovisku, predstavuje priamu diskrimináciu založenú na náboženstve alebo viere v zmysle článku 2 ods. 2 písm. a) smernice 2000/78.²⁸ V uvedenom rozsudku Súdny dvor uviedol, že uvedené pravidlo takú diskrimináciu nepredstavuje, keďže sa

²² Návrhy, ktoré predniesla generálna advokátka Kokott vo veci Stolična obština, rajon „Pančarevo“ (C-490/20, EU:C:2021:296, bod 71).

²³ Návrhy, ktoré predniesol generálny advokát Emiliou vo veci Cilevičs a i. (C-391/20, EU:C:2022:166, bod 86).

²⁴ Návrhy, ktoré predniesol generálny advokát Emiliou vo veci Cilevičs a i. (C-391/20, EU:C:2022:166, bod 86).

²⁵ Návrhy, ktoré predniesla generálna advokátka Kokott vo veci Stolična obština, rajon „Pančarevo“ (C-490/20, EU:C:2021:296, bod 73), a návrhy, ktoré predniesol generálny advokát Emiliou vo veci Cilevičs a i. (C-391/20, EU:C:2022:166, bod 87).

²⁶ Návrhy, ktoré predniesla generálna advokátka Kokott vo veci Stolična obština, rajon „Pančarevo“ (C-490/20, EU:C:2021:296, bod 86).

²⁷ Pozri v tomto zmysle návrhy, ktoré predniesla generálna advokátka Kokott vo veci G4S Secure Solutions (C-157/15, EU:C:2016:382, bod 32), a návrhy, ktoré predniesol generálny advokát Emiliou vo veci Cilevičs a i. (C-391/20, EU:C:2022:166, bod 83). Pozri tiež analogicky rozsudok z 15. júla 2021, Ministrstvo za obrambo (C-742/19, EU:C:2021:597, body 43 až 45).

²⁸ V tejto veci bola žalobkyňa moslimského vierovyznania prepustená súkromným podnikom, ktorý ju zamestnával, a to z dôvodu, že sa odmietla vzdať nosenia moslimskej šatky počas pracovného času, čím porušila ustanovenie vnútorného predpisu podniku, podľa ktorého sa „zamestnancom zakazuje nosiť na pracovisku viditeľné symboly ich politického, filozofického alebo náboženského presvedčenia a/alebo praktizovať akýkoľvek s tým spojený obrad“.

týka bez rozdielu každého prejavu takéhoto presvedčenia a zaobchádza rovnakým spôsobom so všetkými pracovníkmi podniku tým, že im všeobecne a nediferencovaným spôsobom ukladá neutralitu obliekania sa, ktorá bráni noseniu takýchto symbolov.²⁹

51. Súdny dvor potvrdil tento prístup v rozsudku WABE a MH Müller Handel a v rozsudku S.C.R.L., pričom dodal, že vzhľadom na to, že keďže každá osoba môže mať buď náboženstvo alebo náboženské, filozofické alebo duchovné presvedčenie, takéto pravidlo, pokiaľ sa uplatňuje všeobecne a nediferencovaným spôsobom, nezavádza rozdielne zaobchádzanie založené na kritériu neoddeliteľne spojenom s náboženstvom alebo s týmito presvedčeniami.³⁰ V rozsudku WABE a MH Müller Handel Súdny dvor tiež uviedol, že okolnosť, že niektorí zamestnanci dodržiavajú náboženské predpisy vyžadujúce nosenie určitého odevu, nemôže spochybniť tieto posúdenia. Podľa Súdneho dvora, hoci je pravda, že vnútorné pravidlo ukladajúce neutralitu odevu môže spôsobiť nepohodlie pre takýchto zamestnancov, táto okolnosť nemá vplyv na konštatovanie, podľa ktorého toto pravidlo v zásade nezavádza rozdielne zaobchádzanie medzi zamestnancami založené na kritériu neoddeliteľne spojenom s náboženstvom alebo vierou.³¹

52. Rovnako ako obec a francúzska vláda sa úplne stotožňujem s prístupom Súdneho dvora v už citovaných rozsudkoch a nevidím žiadny dôvod odchyliť sa od neho v prejednávanej veci, ktorá sa, ako už bolo uvedené, týka verejného sektora, a nie súkromného sektora.

53. Preto vzhľadom na to, že vnútorný predpis, o ktorý ide vo veci samej, sa týka bez rozdielu každého prejavu presvedčenia, najmä náboženského presvedčenia, treba ho považovať za predpis, ktorý zaobchádza rovnako so všetkými úradníkmi obce tým, že im všeobecne a nediferencovane ukladá najmä neutralitu odevov, ktorá bráni noseniu takýchto symbolov. Takéto pravidlo teda nezavádza priamu diskrimináciu založenú na náboženstve alebo viere v zmysle článku 2 ods. 2 písm. a) smernice 2000/78.

54. Bolo by však potrebné konštatovať takúto diskrimináciu, ak by sa pravidlo, o ktoré ide vo veci samej, malo chápať tak, že sa vzťahuje len na nosenie nápadných rozmerých symbolov najmä filozofického alebo náboženského presvedčenia, čo by podľa môjho názoru mohlo zahŕňať moslimskú šatku. Ako už totiž Súdny dvor rozhodol, vnútorné pravidlo podniku, ktoré zakazuje len nosenie takýchto nápadných rozmerých symbolov, môže predstavovať priamu diskrimináciu v zmysle článku 2 ods. 2 písm. a) smernice 2000/78 v prípade, keď je toto kritérium neoddeliteľne spojené s jedným alebo viacerými určenými náboženstvami alebo presvedčeniami.³² Pravidlo, o ktoré ide v spore vo veci samej, sa týka každého „nápadného“ symbolu, čo je vymedzenie pojmu, ktoré, podľa môjho názoru správne, vnútroštátny súd považuje za obdobné ako „viditeľné“, a teda sa zdá, že sa neobmedzuje len na ostentatívne, rozmerné symboly, čo je skutočnosť, ktorú musí overiť vnútroštátny súd.

55. Vnútroštátnemu súdu tiež prináleží overiť, či obec v skutočnosti skutočne uplatňuje pravidlo, o ktoré ide vo veci samej, všeobecným a nediferencovaným spôsobom, a najmä, či zaobchádza s OP rovnakým spôsobom ako s každým iným úradníkom, ktorý prejavil svoje náboženské vyznanie alebo filozofické alebo náboženské presvedčenie nosením viditeľných symbolov.

²⁹ Rozsudok G4S Secure Solutions, body 30 a 32.

³⁰ Rozsudok WABE a MH Müller Handel, bod 52, a rozsudok S.C.R.L., body 33 a 34. Prvý z týchto rozsudkov sa týkal konkrétne služobných pokynov podniku prevádzkujúceho jasle, podľa ktorých bolo zamestnancom zakázané nosiť na pracovisku v styku s rodičmi, deťmi a tretími osobami akékoľvek viditeľné symboly ich politického, filozofického alebo náboženského presvedčenia. Druhý rozsudok sa týkal ustanovenia pracovného poriadku súkromného podniku, ktoré pracovníkom zakazovalo prejavovať slovným prejavom, odevom alebo akýmkoľvek iným spôsobom ich náboženské, filozofické alebo politické presvedčenie.

³¹ Rozsudok WABE a MH Müller Handel, bod 53.

³² Rozsudok WABE a MH Müller Handel, body 72 a 73, a rozsudok S.C.R.L., bod 31.

Poznamenávam totiž, že v návrhu na začatie prejudiciálneho konania tento súd uvádza, že obec „uplatňuje neutralitu s geometriou, ktorá sa mení v priestore a čase a ktorá je výlučná, pokiaľ ide o OP, a menej výlučná alebo inkluzívnejšia pre jej spolupracovníkov iných vierovyznaní“ a že OP v tejto súvislosti poskytla „dostatočné dôkazy“. OP a švédka vláda vo svojich písomných pripomienkach tvrdia, že v prejednávanej veci teda existujú dôvody na vyvodenie záveru o existencii priamej diskriminácie.

56. Vzhľadom na tieto úvahy navrhujem, aby Súdny dvor najprv odpovedal na prvú prejudiciálnu otázku tak, že článok 2 ods. 2 písm. a) smernice 2000/78 sa má vykladať v tom zmysle, že ustanovenie pracovného poriadku verejnoprávneho subjektu, ktoré zakazuje úradníkom nosiť na pracovisku akýkoľvek viditeľný symbol politického, filozofického alebo náboženského presvedčenia s cieľom vytvoriť úplne neutrálne administratívne prostredie, nepredstavuje, vo vzťahu k úradníkom, ktorí majú v úmysle vykonávať svoju slobodu náboženského vyznania a vierovyznania viditeľným nosením symbolu alebo odevu s náboženským významom, priamu diskrimináciu založenú na náboženstve alebo viere v zmysle tejto smernice, pokiaľ sa toto ustanovenie uplatňuje všeobecným a nediferencovaným spôsobom.

O existencii nepriamej diskriminácie

57. Vnútroštátny súd sa domnieva, že pravidlo, o ktoré ide vo veci samej, vytvára nepriamu diskrimináciu na základe náboženstva alebo viery.

58. Z ustálenej judikatúry vyplýva, že taký vnútorný predpis, akým je predpis, o ktorý ide vo veci samej, môže predstavovať rozdielne zaobchádzanie nepriamo založené na náboženstve alebo viere v zmysle článku 2 ods. 2 písm. b) smernice 2000/78, ak sa preukáže, že zdanlivo neutrálna povinnosť, ktorú obsahuje, v skutočnosti vedie k osobitnému znevýhodneniu osôb vyznávajúcich určité náboženstvo alebo vieru.³³

59. Podľa môjho názoru a ako uviedla švédka vláda a Komisia, hoci je pravidlo, o ktoré ide vo veci samej, zdanlivo neutrálne, nemožno vylúčiť, že sa v praxi dotýka najmä úradníkov obce, ktorí dodržiavajú náboženské predpisy, ktoré im ukladajú nosenie určitého odevu, a najmä pracovníkov ženského pohlavia, ktorí nosia šatku z dôvodu ich moslimskej viery. V tejto súvislosti súhlasím s pripomienkou, ktorú uviedla generálna advokátka Sharpston vo svojich návrhoch, ktoré predniesla vo veci Bougnaoui a ADDH, podľa ktorej títo úradníci „ak chcú zostať verní svojmu náboženskému presvedčeniu, nemajú inú možnosť než porušiť predpis a znášať následky“³⁴. V konečnom dôsledku však prináleží vnútroštátnemu súdu, aby túto otázku overil vzhľadom na skutkové okolnosti, ktoré mu boli predložené.³⁵

60. V súlade s článkom 2 ods. 2 písm. b) bodom i) smernice 2000/78 by však takéto rozdielne zaobchádzanie nepredstavovalo nepriamu diskrimináciu v zmysle článku 2 ods. 2 písm. b) tejto smernice, ak by bolo objektívne odôvodnené legitímnym cieľom a prostriedky na dosiahnutie tohto cieľa by boli primerané a nevyhnutné. Tieto podmienky sa musia vykladať reštriktívne.³⁶

³³ Rozsudok S.C.R.L., bod 37 a citovaná judikatúra.

³⁴ Návrhy, ktoré predniesla generálna advokátka Sharpston vo veci Bougnaoui a ADDH (C-188/15, EU:C:2016:553, bod 110).

³⁵ Rozsudok G4S Secure Solutions, bod 34, a rozsudok WABE a MH Müller Handel, bod 59.

³⁶ Pozri v tomto zmysle rozsudok WABE a MH Müller Handel, body 61 a 62.

61. Opäť je to vnútroštátny súd, ktorý musí určiť, či a v akej miere je predpis o ktorý ide vo veci samej, v súlade s týmito požiadavkami.³⁷ Súdny dvor, ktorý bol požiadaný o to, aby vnútroštátnemu súdu poskytol užitočnú odpoveď, ktorá mu umožní rozhodnúť vo veci, má však na základe informácií vyplývajúcich zo spisu, ako aj z písomných pripomienok, ktoré má k dispozícii, právomoc poskytnúť uvedenému súdu usmernenia.³⁸ Práve o toto sa pokúsím v nasledujúcom výklade.

– *O existencii legitímneho cieľa*

62. Pokiaľ ide o podmienku týkajúcu sa existencie legitímneho cieľa,³⁹ z rozhodnutia vnútroštátnemu súdu, ako aj z písomných a ústnych pripomienok obce vyplýva, že obec odôvodňuje zákaz nosenia symbolov politického, filozofického alebo náboženského presvedčenia uložený jej úradníkom pri výkone ich činnosti zásadou neutrality štátu (alebo verejnej služby)⁴⁰ a svojou vôľou vytvoriť „úplne neutrálne administratívne prostredie“⁴¹.

63. Rovnako ako väčšina účastníkov konania sa domnievam, že vôľa takého verejnoprávného subjektu, akým je obec, uplatňovať prístup politickej, filozofickej alebo náboženskej neutrality môže v zásade predstavovať legitímny cieľ.

64. Je pravda, že, na rozdiel od toho, ako rozhodol Súdny dvor v rozsudkoch G4S Secure Solutions, WABE a MH Müller Handel, a S.C.R.L.⁴², v takej veci, ako je prejednávaná vec, ktorá sa týka verejného sektora, a nie súkromného sektora, sa vôľa zamestnávateľa vo verejnom sektore viesť takú politiku nevzťahuje na slobodu podnikania, ktorú uznáva článok 16 Charty základných práv Európskej únie.⁴³ Túto vôľu však podľa mojej mienky vo všeobecnejšej rovine možno vzťahovať k potrebe ochrany práv a slobôd iných, ktorá vyžaduje najmä rešpektovanie všetkých filozofických alebo náboženských presvedčení občanov, ako aj nediskriminačné a rovnoprávne zaobchádzanie s užívateľmi verejnej služby. Ako uvádza belgická vláda vo svojich písomných pripomienkach, pri citovaní časti rozsudku Conseil d'État (Štátna rada, Belgicko) z 27. marca 2013, v demokratickom právnom štáte musí byť orgán verejnej moci neutrálny, „pretože je orgánom verejnej moci všetkých občanov a pre všetkých občanov a musí s nimi v zásade zaobchádzať rovnako bez diskriminácie na základe ich náboženstva, viery alebo ich preferencie pre spoločenstvo alebo stranu“⁴⁴.

³⁷ Rozsudok G4S Secure Solutions, bod 36.

³⁸ Rozsudok z 2. februára 2023, Freikirche der Siebenten-Tags-Adventisten in Deutschland (C-372/21, EU:C:2023:59, bod 38 a citovaná judikatúra).

³⁹ Smernica 2000/78 tento pojem na účely svojho článku 2 ods. 2 písm. b) bodu i) nedefinuje.

⁴⁰ Obec sa vo svojich písomných a ústnych pripomienkach odvoláva aj na zásadu nestrannosti. Pojem „neutralita“ etymologicky odkazuje na stav osoby alebo subjektu, ktorý sa zdržiava výberu strany a prijíma zdržanlivý postoj, zatiaľ čo pojem „nestrannosť“ predpokladá prijatie rozhodnutia, ale bez toho, aby osoba kohokoľvek alebo čokoľvek uprednostňovala. Nemyslím si však, že na účely prejednáwanej veci treba medzi týmito dvoma pojmami prísne rozlišovať. Domnievam sa, že zásada neutrality, ako sa uvádza v prejednáwanej veci, je neoddeliteľne spojená so zásadou nestrannosti, keďže je koncipovaná tak, že zaručuje nestrannosť orgánu verejnej moci.

⁴¹ V odôvodnení zmeny pracovného poriadku dotknutej obce sa predovšetkým uvádza, že „zásada, podľa ktorej sú zamestnanci obecného úradu povinní zdržať sa toho, aby vonkajšími symbolmi prejavovali svoje ideologické, náboženské a filozofické presvedčenie, je vyjadrením [...] vôle zdôrazniť základnú hodnotu spočívajúcu v neutralite verejnej služby a z rôznych foriem zásady neutrality má obecný úrad v úmysle presadzovať v rámci organizácie ním poskytovaných služieb úplne neutrálne administratívne prostredie“.

⁴² Rozsudok G4S Secure Solutions, bod 38, rozsudok WABE a MH Müller Handel, bod 63, a rozsudok S.C.R.L., bod 39.

⁴³ Ako spresňuje generálna advokátka Kokott v návrhoch, ktoré predniesla vo veci G4S Secure Solutions (C-157/15, EU:C:2016:382, bod 81), na základe tejto slobody „podnik má v zásade právo stanoviť, akým spôsobom a tiež za akých podmienok sa budú organizovať a vykonávať práce v podniku, ako aj formu, v akej sa budú ponúkať výrobky a služby“.

⁴⁴ C.E., rozsudok č. 223.042 z 27. marca 2013, bod VI.2.6.

– O existencii objektívneho odôvodnenia

65. Treba preskúmať, či vôľa zamestnávateľa vo verejnom sektore, v tomto prípade obce, viesť politiku neutrality, môže objektívne odôvodniť potenciálne rozdielne zaobchádzanie nepriamo založené na náboženstve alebo viere. V tejto súvislosti judikatúra Súdneho dvora rozvinutá v súvislosti so súkromným sektorom,⁴⁵ podľa ktorej objektívnu povahu takéhoto odôvodnenia možno identifikovať len v prípade existencie skutočnej potreby tohto zamestnávateľa, ktorú musí tento zamestnávateľ preukázať, je podľa môjho názoru aj v tomto kontexte úplne relevantná.

66. Z písomných pripomienok Komisie, ako aj z diskusií na pojednávaní vyplýva, že v Belgicku existujú rozdielne, či dokonca protichodné koncepcie zásady neutrality štátu, a to v podstate „inkluzívna neutralita“, „výlučná neutralita“ a koncepcie, ktoré sa pohybujú medzi týmito dvoma pólmi. Inkluzívne chápanie neutrality je založené na myšlienke, že vzhľad úradníka je potrebné oddeliť od spôsobu, akým zabezpečuje verejnú službu. Podľa tejto koncepcie je dôležitá neutralita úkonov vykonávaných úradníkom, a nie neutralita jeho vzhľadu, a tak mu nemožno zakázať nosiť symboly filozofického alebo náboženského presvedčenia. Výlučné chápanie neutrality naopak sa zakladá na predpoklade, že tak úkony vykonávané úradníkom, ako aj jeho vzhľad musia byť prísne neutrálne. Podľa tejto koncepcie musí byť všetkým úradníkom zakázané používať takéto symboly na pracovisku bez ohľadu na povahu ich činností a kontext, v ktorom sa vykonávajú. Existujú aj prechodné koncepcie neutrality, ktoré sa nachádzajú na polceste medzi dvoma vyššie opísanými koncepciami. Spočívajú napríklad v tom, že takýto zákaz je vyhradený úradníkom, ktorí sú v priamom kontakte s verejnosťou, alebo pre tých, ktorí vykonávajú funkcie verejnej moci, na rozdiel od jednoduchých výkonných funkcií.

67. V prejednávanej veci, ako to výslovne zdôrazňuje vnútroštátny súd, si obec, prijatím pravidla, o ktoré ide vo veci samej, dobrovoľne zvolila „výlučnú neutralitu“, a to s cieľom vytvoriť „úplne neutrálne administratívne prostredie“⁴⁶. Z návrhu na začatie prejudiciálneho konania vyplýva, že na odôvodnenie tohto cieľa sa obec v zásade uspokojila s odvolaním sa na „naliehavú sociálnu potrebu“, ktorej existenciu sa pokúša preukázať len prednesením lapidárnych a abstraktných konštatovaní.⁴⁷

68. Podľa môjho názoru by mal vnútroštátny súd posúdiť z dvoch hľadísk, ktoré sú alternatívne, a nie nevyhnutne kumulatívne, či obec, ktorá v tejto súvislosti nesie dôkazné bremeno,⁴⁸ z právneho hľadiska dostatočne preukázala, že jej rozhodnutie prijať výlučnú koncepciu zásady neutrality štátu zodpovedá skutočnej potrebe.

⁴⁵ Rozsudok S.C.R.L., bod 40 a citovaná judikatúra. V tejto súvislosti sa môžem len stotožniť so spresnením Súdneho dvora v bode 41 tohto rozsudku, podľa ktorého „tento výklad je inšpirovaný snahou v zásade podporiť toleranciu a rešpekt, ako aj akceptáciu väčšieho stupňa rozmanitosti a zabrániť zneužívaniu zavedenia politiky neutrality v rámci podniku na úkor pracovníkov dodržiavajúcich náboženské predpisy, ktoré od nich vyžadujú nosenie určitého oblečenia“.

⁴⁶ Pozri poznámku pod čiarou 41 vyššie.

⁴⁷ Obec tak odkazuje na „samotnú štruktúru priestorov“, z ktorej vyplýva, že úradníci sa môžu kedykoľvek stretnúť s účastníkom správneho konania, a na skutočnosť, že „neutralita vzhľadu uložená všetkým úradníkom má nielen funkciu príkladu, z hľadiska postoja, ktorý sa má zaujať voči verejnosti, ale aj funkciu záruky riadneho fungovania služby a ide tiež o spôsob, ktorým sa zabráni tomu, aby medzi úradníkmi vznikalo napätie“.

⁴⁸ Pozri v tejto súvislosti článok 10 ods. 1 smernice 2000/78, ktorý stanovuje, že „členské štáty prijímajú také potrebné opatrenia, aby v súlade s ich vnútroštátnymi súdnymi systémami bolo na žalovanom, aby preukázal, že neporušil zásadu rovnakého zaobchádzania, keď osoby, ktoré sa cítia poškodené z dôvodu neuplatnenia zásady rovnakého zaobchádzania, predložia súdu alebo inému príslušnému orgánu skutočnosti, z ktorých možno dôvodne usudzovať, že k priamej alebo nepriamej diskriminácii došlo“.

69. V prvom rade treba túto otázku preskúmať z právneho hľadiska. V tejto súvislosti, keďže Súdny dvor neprináleží zaujať stanovisko k vnútroštátnemu právu, ani *a fortiori* rozhodovať medzi rôznymi výkladmi koncepcie alebo zásady vnútroštátneho práva a určovať, ktorý z týchto výkladov je správny, obmedzím svoje nižšie uvedené pripomienky na niektoré úvahy, ktoré vyplývajú zo spisu a z vyjadrení na pojednávaní.

70. Konštatujem teda, že žiadny z účastníkov konania nepoukázal na žiadnu vnútroštátnu právnu úpravu, ktorá by obci ukladala povinnosť prijať výlučnú koncepciu neutrality, a teda uložiť svojim zamestnancom absolútny zákaz nosenia symbolov filozofického alebo náboženského presvedčenia v rámci výkonu ich činností.

71. Zdá sa tiež, že zásada neutrality štátu, aj keď je všeobecne kvalifikovaná ako ústavná zásada, nie je ako taká zakotvená v belgickej ústave, s výnimkou veľmi špecifickej oblasti vzdelávania, a najmä, že v belgickom právnom poriadku nie sú jej pôsobnosť a rozsah jasne a jednotne vymedzené. To ma privádza k myšlienke, že táto zásada sama osebe neukladá povinnosť zakázať úradníkom nosenie najmä symbolov filozofického alebo náboženského presvedčenia na pracovisku, ani nevylučuje možnosť takéhoto zákazu.

72. Vyššie uvedené konštatovanie ma tiež privádza k záveru, že na rozdiel od toho, čo tvrdí francúzska vláda, článok 4 ods. 2 ZEÚ nemá v prejednávanej veci žiadnu osobitnú úlohu. Zjavná neexistencia akéhokoľvek ústavného vymedzenia rozsahu a obsahu zásady neutrality štátu v Belgicku v spojení so skutočnosťou, že belgická vláda nepovažovala za užitočné ani len navrhnúť odpoveď na prvú prejudiciálnu otázku, pričom v tejto súvislosti uprednostnila spoľahnúť sa na myšlienky Súdneho dvora, ani nepovažovala za užitočné zúčastniť sa na pojednávaní, naznačuje, že táto zásada, prinajmenšom v jej výlučnom poňatí, nie je súčasťou národnej identity Belgického kráľovstva v zmysle tohto ustanovenia.

73. Po druhé treba overiť, či rozhodnutie obce uplatniť výlučnú koncepciu neutrality štátu je odôvodnené skutkovými okolnosťami. V tejto súvislosti poukazujem na to, že Komisia vo svojich písomných pripomienkach uvádza, že toto chápanie nemajú spoločné všetky belgické obce, pričom ako príklady uvádza mestá Gent (Belgicko) a Malines (Belgicko), ktoré bez výhrad povoľujú nosenie symbolov filozofického alebo náboženského presvedčenia zamestnancami ich správnych orgánov na pracovisku, a že žiadny účastník konania to v tejto súvislosti na pojednávaní nespochybnil. Nemožno vylúčiť, že takéto riešenie nebude možné uplatniť na obec Ans napríklad z dôvodu prípadnej existencie silného napätia medzi rôznymi spoločenstvami, alebo z dôvodu vážnych sociálnych problémov na jej území, alebo z dôvodu výskytu prozelytizmu, alebo konkrétneho rizika konfliktov medzi úradníkmi spojeného s takýmito presvedčeniami vnútri jej vlastnej verejnej správy. V tejto súvislosti opakujem, že je na obci, aby predložila konkrétny dôkaz o takýchto skutočnostiach a aby vnútroštátny súd posúdil, či sú relevantné.

– *O primeranosti a nevyhnutnosti prostriedkov na dosiahnutie legitímneho cieľa*

74. Za predpokladu, že vzhľadom na informácie uvedené v predchádzajúcich bodoch vnútroštátny súd dospeje k záveru, že vôľa obce vytvoriť „úplne neutrálny administratívny priestor“ uplatňovaním politiky výlučnej neutrality môže objektívne odôvodniť rozdielne zaobchádzanie nepriamo založené na náboženstve alebo viere, musí ešte posúdiť, či je zákaz stanovený pravidlom, o ktoré ide vo veci samej, primeraný a nevyhnutný na dosiahnutie tohto cieľa.

75. Pokiaľ ide o prvú z týchto požiadaviek, zdá sa mi nesporné, že ak by všetci úradníci obce mali vykonávať svoje funkcie bez toho, aby navonok ukazovali viditeľné symboly najmä filozofického alebo náboženského presvedčenia, prispelo by to k uplatneniu politiky výlučnej neutrality, ktorú sa obec rozhodla sledovať. Zostávalo by však ešte preskúmať, či sa táto politika uplatňuje skutočne koherentne a systematicky.⁴⁹ Ako som už totiž uviedol v bode 55 vyššie, vnútroštátny súd má v tomto ohľade určité pochybnosti. Ak by sa tieto pochybnosti ukázali ako dôvodné, nielenže by pravidlo, o ktoré ide vo veci samej, nespĺňalo požiadavku týkajúcu sa primeranosti prostriedkov na dosiahnutie legitímneho cieľa, ale navyše by predstavovalo priamu diskrimináciu založenú na náboženstve alebo viere.

76. Čo sa týka druhej požiadavky, vyžaduje posúdiť, či sa zákaz upravený pravidlom, o ktoré ide v spore vo veci samej, obmedzuje na „nevyhnutné minimum“⁵⁰. V tejto súvislosti pripomínam, že tento zákaz sa uplatňuje absolútnym a všeobecným spôsobom, konkrétne nezávisle tak od povahy činností vykonávaných úradníkom, ako aj od kontextu, v ktorom dochádza k plneniu týchto úloh, a že od Súdneho dvora sa žiada, aby posúdil zlučiteľnosť tohto zákazu, posudzovaného v jeho celosti, so smernicou 2000/78.⁵¹ Vnútroštátny súd teda musí uplatniť na takto chápaný zákaz test nevyhnutnosti. Na účely takéhoto postupu by sa mohli zohľadniť, so snahou pritom nájsť spravodlivú rovnováhu medzi dotknutými záujmami, skutkové úvahy, ktoré som uviedol v bode 73 vyššie.

77. Vzhľadom na už vyššie uvedené navrhujem, aby Súdny dvor v druhej časti odpovedal na prvú prejudiciálnu otázku tak, že článok 2 ods. 2 písm. b) smernice 2000/78 sa má vykladať v tom zmysle, že rozdielne zaobchádzanie nepriamo založené na náboženstve alebo viere vyplývajúce z ustanovenia pracovného poriadku verejnoprávneho subjektu, ktoré zakazuje úradníkom nosiť akýkoľvek viditeľný symbol politického, filozofického alebo náboženského presvedčenia na pracovisku, môže byť odôvodnené vôľou tohto subjektu vytvoriť úplne neutrálne administratívne prostredie, pokiaľ v prvom rade táto vôľa zodpovedá skutočnej potrebe tohto subjektu, čo musí tento subjekt preukázať, v druhom rade, pokiaľ je toto rozdielne zaobchádzanie vhodné na zabezpečenie správneho uplatňovania tejto vôle, a v treťom rade, pokiaľ sa tento zákaz obmedzí na to, čo je úplne nevyhnutné.

O možnostiach výnimiek

78. Za predpokladu, že by sa malo dospieť k záveru, že pravidlo, o ktoré ide vo veci samej, predstavuje priamu alebo nepriamu diskrimináciu založenú na náboženstve alebo viere, mohli by sa vyhnúť zákazu stanovenému smernicou 2000/78 v prípade uplatnenia jednej z výnimiek stanovených touto smernicou a osobitne výnimiek uvedených v článku 2 ods. 5 a článku 4 ods. 1.

79. Je pravda, že vnútroštátny súd sa výslovne nepýta Súdneho dvora na tieto dve výnimky, na ktoré sa navyše, ako sa zdá, obec ako na také neodvoláva. OP a francúzska vláda však vo svojich písomných pripomienkach k článku 4 ods. 1 smernice 2000/78 vzniesli otázku uplatnenia uvedených výnimiek a uvedená otázka bola predmetom diskusie na pojednávaní, pokiaľ ide aj o článok 2 ods. 5 tejto smernice. S cieľom poskytnúť úplnú odpoveď vnútroštátnemu súdu ďalej preskúmam možné uplatnenie týchto ustanovení v prejednávanej veci.

⁴⁹ Rozsudok WABE a MH Müller Handel, bod 68 a citovaná judikatúra.

⁵⁰ Rozsudok WABE a MH Müller Handel, bod 68 a citovaná judikatúra.

⁵¹ Pozri bod 40 vyššie.

– O článku 2 ods. 5 smernice 2000/78

80. Článok 2 ods. 5 smernice 2000/78, ktorý zavádza výnimku zo zásady zákazu diskriminácie, sa má vykladať reštriktívne.⁵²

81. Súdny dvor rozhodol, že pojem „opatrenia stanovené vnútroštátnymi právnymi predpismi“ v zmysle tohto ustanovenia sa neobmedzuje len na opatrenia vyplývajúce z aktu prijatého na konci legislatívneho procesu, ale zahŕňa aj opatrenia zavedené na základe dostatočne presnej splnomocňovacej právnej normy.⁵³

82. Ak by sa v prejednávanej veci malo dospieť k záveru o existencii rozdielneho zaobchádzania, toto rozdielne zaobchádzanie by vyplývalo zo zákazu stanoveného pravidlom, o ktoré ide vo veci samej.

83. Ako však Komisia zdôraznila na pojednávaní, toto pravidlo zjavne nepredstavuje akt, ktorý je výsledkom legislatívneho procesu, teda zákonom vo formálnom zmysle.

84. Okrem toho, hoci v konečnom dôsledku prináleží vnútroštátnemu súdu rozhodnúť o tejto otázke, na prvý pohľad sa tiež nezdá, že by sa bolo možné domnievať, že predmetný zákaz bol zavedený „na základe dostatočne presnej splnomocňovacej právnej normy“ v zmysle judikatúry citovanej v bode 81 vyššie. V tejto súvislosti konštatujem, že žiadny z účastníkov konania nebol schopný identifikovať žiaden vnútroštátny zákon alebo právnu úpravu, ktorú by bolo možné chápať tak, že splnomocňuje taký verejnoprávny subjekt, akým je obec, prijať pravidlá, „ktoré sú v demokratickej spoločnosti nevyhnutné na ochranu práv a slobôd iných“. Skutočnosť, na ktorú sa obec odvolávala na pojednávaní, a to že má podľa Ústavy Belgicka právomoc upraviť všetky otázky obecného záujmu, s výhradou zásahu orgánu pre dohľad, nemožno podľa môjho názoru považovať za takéto splnomocnenie.

85. S výhradou overení, ktoré má vykonať vnútroštátny súd, sa preto prikláňam k záveru, že výnimka stanovená v článku 2 ods. 5 smernice 2000/78 sa v prejednávanej veci neuplatní.

– O článku 4 ods. 1 smernice 2000/78

86. Podľa francúzskej vlády pravidlo, o ktoré ide vo veci samej, možno odôvodniť na základe článku 4 ods. 1 smernice 2000/78. Úradníci verejného sektora sú totiž z dôvodu povahy svojej pracovnej činnosti viazaní prísnou povinnosťou neutrality, z ktorej vyplýva podstatná a rozhodujúca požiadavka výkonu povolania spočívajúca v zákaze prejavovať svoje politické, ideologické, filozofické alebo náboženské presvedčenie.

87. OP nesúhlasí s týmto výkladom, pričom v podstate tvrdí, že na účely uplatnenia tohto ustanovenia je potrebné zohľadniť povahu a podmienky výkonu dotknutej pracovnej činnosti. V prejednávanej veci však činnosť OP spočíva v riešení právnych otázok súvisiacich s verejnými zákazkami obce a vykonáva sa bez toho, aby bola OP v kontakte s verejnosťou. V prejednávanej veci teda nemôže ísť o otázku rozhodujúcej požiadavky na výkon povolania.

⁵² Rozsudok z 12. januára 2023, TP (Audiovizuálny editor verejnoprávnej televízie) (C-356/21, EU:C:2023:9, bod 71 a citovaná judikatúra).

⁵³ Rozsudok zo 7. novembra 2019, Cafaro (C-396/18, EU:C:2019:929, bod 44). Splnomocňovacia právna norma musí byť dostatočne presná, aby sa zabezpečilo, že dotknuté opatrenie spĺňa požiadavky stanovené v článku 2 ods. 5 smernice 2000/78 (rozsudok z 13. septembra 2011, Prigge a i., C-447/09, EU:C:2011:573, bod 61).

88. Pripomínam, že ak sú splnené podmienky článku 4 ods. 1 smernice 2000/78, ktoré postupne preskúvam nižšie, rozdielne zaobchádzanie, ktoré by inak predstavovalo priamu alebo nepriamu diskrimináciu, nepatrí do pôsobnosti tejto smernice. Pripomínam tiež, že v rozsahu, v akom toto ustanovenie umožňuje odchýliť sa od zásady zákazu diskriminácie, treba ho v spojení s odôvodnením 23 tejto smernice, ktoré odkazuje na „veľmi obmedzené okolnosti“, za ktorých môže byť takéto rozdielne zaobchádzanie odôvodnené, vykladať reštriktívne.⁵⁴

89. V prvom rade prináleží členským štátom, aby prípadne „stanovili“, že rozdielne zaobchádzanie založené na charakteristike súvisiacej s niektorým z dôvodov uvedených v článku 1 smernice 2000/78 nepredstavuje diskrimináciu. V prejednávanej veci sa zdá, že Belgické kráľovstvo využilo túto možnosť, prinajmenšom pokiaľ ide o prípady priameho rozdielneho zaobchádzania, a to prijatím článku 8 všeobecného antidiskriminačného zákona, čo však prináleží overiť vnútroštátnemu súdu.

90. Po druhé v súlade s článkom 4 ods. 1 smernice 2000/78 na to, aby sa rozdielne zaobchádzanie mohlo vyhnúť označeniu za diskrimináciu, musí byť „založen[é] na charakteristike súvisiacej s niektorým z dôvodov podľa článku 1 [tejto smernice]“. Súdny dvor v tejto súvislosti spresnil, že podstatnú požiadavku nemá predstavovať dôvod, na ktorom sa zakladá rozdielne zaobchádzanie, ale charakteristika spojená s týmto dôvodom.⁵⁵ V prejednávanej veci podľa môjho názoru ide o taký prípad. Zákaz uložený úradníkom obce nosiť symboly, ktoré môžu odhaliť ich príslušnosť, najmä k určitému náboženstvu, ako je napríklad moslimská šatka, ktorá je prejavom moslimskej viery, totiž predstavuje charakteristiku spojenú s náboženstvom.

91. Po tretie dotknutá charakteristika musí predstavovať „skutočnú [podstatnú – *neoficiálny preklad*] a rozhodujúcu požiadavku na zamestnanie“ a táto požiadavka musí „objektívne“⁵⁶ vyplývať z povahy alebo podmienok výkonu predmetnej pracovnej činnosti. V tejto súvislosti sa úplne stotožňujem so stanoviskom generálnej advokátky Sharpston, ktorá sa domnieva, že článok 4 ods. 1 smernice 2000/78 sa musí uplatniť špecifickým spôsobom a nemožno ho použiť na odôvodnenie plošnej výnimky na všetky činnosti, ktoré by zamestnanec teoreticky mohol vykonávať.⁵⁷ Pokiaľ ide o konkrétny prípad, o ktorý ide v prejednávanej veci, mám ťažkosti identifikovať, v čom by skutočnosť, že nosí moslimskú šatku, mohla OP akýmkoľvek spôsobom zabrániť v riadnom plnení jej úloh ako právničky zamestnanej v obecnej správe. Návrh na začatie prejudiciálneho konania navyše neobsahuje žiadnu informáciu, ktorá by tomu mohla v tomto zmysle nasvedčovať. Platí to o to viac, že v iných belgických obciach vykonávajú rovnaké úlohy úradníci bez toho, aby im bolo uložené akékoľvek obmedzenie v oblasti nosenia odevu, a to bez ohľadu na to, či sú alebo nie sú v priamom kontakte s verejnosťou.

92. Po štvrté, pokiaľ ide o podmienku, že sledovaný cieľ musí byť legitímny a požiadavka primeraná, pokiaľ je potrebné ju preskúmať vzhľadom na vyššie uvedené, dovoľujem si odkázať na moju analýzu uvedenú v bodoch 62 až 64 a 76 vyššie.

93. Zastávam teda názor, s výhradou overení, ktoré má vykonať vnútroštátny súd, že ani výnimka stanovená v článku 4 ods. 1 smernice 2000/78 sa v prejednávanej veci neuplatní.

⁵⁴ Rozsudok z 15. júla 2021, Tartu Vangla (C-795/19, EU:C:2021:606, bod 33 a citovaná judikatúra).

⁵⁵ Rozsudok Bougnaoui a ADDH, bod 37 a citovaná judikatúra.

⁵⁶ Rozsudok Bougnaoui a ADDH, bod 40.

⁵⁷ Návrhy, ktoré predniesla generálna advokátka Sharpston vo veci Bougnaoui a ADDH (C-188/15, EU:C:2016:553, bod 95).

Návrh

94. Vzhľadom na všetky vyššie uvedené úvahy navrhujem, aby Súdny dvor odpovedal na prejudiciálne otázky, ktoré mu položil Tribunal du travail de Liège (Pracovný súd Liège, Belgicko), takto:

1. Článok 2 ods. 2 písm. a) smernice Rady 2000/78/ES z 27. novembra 2000, ktorá ustanovuje všeobecný rámec pre rovnaké zaobchádzanie v zamestnaní a povolani,

sa má vykladať v tom zmysle, že:

ustanovenie pracovného poriadku verejnoprávneho subjektu, ktoré zakazuje úradníkom nosiť na pracovisku akýkoľvek viditeľný symbol politického, filozofického alebo náboženského presvedčenia s cieľom vytvoriť úplne neutrálné administratívne prostredie, nepredstavuje, vo vzťahu k úradníkom, ktorí majú v úmysle vykonávať svoju slobodu náboženského vyznania a vierovyznania viditeľným nosením symbolu alebo odevu s náboženským významom, priamu diskrimináciu založenú na náboženstve alebo viere v zmysle tejto smernice, pokiaľ sa toto ustanovenie uplatňuje všeobecným a nediferencovaným spôsobom.

2. Článok 2 ods. 2 písm. b) smernice 2000/78

sa má vykladať v tom zmysle, že:

rozdielne zaobchádzanie nepriamo založené na náboženstve alebo viere vyplývajúce z ustanovenia pracovného poriadku verejnoprávneho subjektu, ktoré zakazuje úradníkom nosiť akýkoľvek viditeľný symbol politického, filozofického alebo náboženského presvedčenia na pracovisku, môže byť odôvodnené vôľou tohto subjektu vytvoriť úplne neutrálné administratívne prostredie, pokiaľ v prvom rade táto vôľa zodpovedá skutočnej potrebe tohto subjektu, čo musí tento subjekt preukázať, v druhom rade, pokiaľ je toto rozdielne zaobchádzanie vhodné na zabezpečenie správneho uplatňovania tejto vôle, a v treťom rade, pokiaľ sa tento zákaz obmedzí na to, čo je úplne nevyhnutné.